

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده حقوق و الهیات

بخش معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد پیوسته

رشته حقوق گرایش خصوصی

وقف از سوی اشخاص حقوقی

مؤلف:

فریبا جعفری محمد آبادی

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا امیر محمدی

استاد مشاور:

دکتر علی رفیعی مقدم

آذر ۹۵

ب

به نام خدا

منشور اخلاق پژوهش

با استانت از خدای بجان و با اعتقاد راسخ به اینکه عالم محضر خداست و او همواره ناظر بر اعمال ماست و به منظور انجام شایسته‌ی پژوهش‌های اصیل، تولید دانش جدید و بسازی زندگانی بشر، ما دانشجویان و اعضای هیات علمی دانشگاه و پژوهشگاه‌های کشور:

- تمام تلاش خود را برای کشف حقیقت و حفظ حقیقت به کار خواهیم بست و از هرگونه جعل و تحریف در خیالیت‌های علمی پرهیزی کنیم.
- حقوق پژوهشگران، پژوهیدگان (انسان، حیوان، گیاه و اشیاء)، سازمان‌ها و سایر صاحبان حقوق را بر رسمیت می‌شناسیم و در حفظ آن می‌کوشیم.
- به مالکیت مادی و معنوی آثار پژوهشی ارجح می‌نیم، برای انجام پژوهشی اصیل اهتمام ورزیده و از سرقت علمی و ارجاع نامناسب اجتناب می‌کنیم.
- ضمن پایبندی به انصاف و اجتناب از هرگونه تبعیض و تعصب، در کلیه خیالیت‌های پژوهشی، رهیافتی قنادانه اتخاذ خواهیم کرد.
- ضمن امانت‌داری، از منابع و امکانات اقتصادی انسانی و فنی موجود استفاده بهره‌ورانه خواهیم کرد.
- از انتشار غیراخلاقی نتایج پژوهش‌ها نظیر انتشار موزی، پوشان و خندگانه (کله‌ای) پرهیزی کنیم.
- اصل محرمانه بودن و رازداری را محور تمام خیالیت‌های پژوهشی خود قرار می‌دیم.
- در همه خیالیت‌های پژوهشی به منافع ملی توجه کرده و برای تحقق آن می‌کوشیم.
- خویش را ملزم به رعایت کلیه بنحارهای علمی رسته خود، قوانین و مقررات، سیاست‌های حرفه‌ای، سازمانی، دولتی و راهبردهای ملی در همه مراحل پژوهش می‌دانیم.
- رعایت اصول اخلاق در پژوهش را اقدامی فرهنگی می‌دانیم و به منظور بالندگی این فرهنگ، به ترویج و اشاعه آن در جامعه اهتمام می‌ورزیم.

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تعهدنامه

اینجانب فریبا جعفری شماره دانشجویی ۸۹۷۲۳۰۰۹ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق دانشکده حقوق و الهیات دانشگاه شهید باهنر کرمان نویسنده پایان نامه باعنوان وقف از سوی اشخاص حقوقی تحت راهنمایی دکتر محمدرضا امیرمحمدی تأیید می‌کنم که این پایان‌نامه نتیجه پژوهش اینجانب می باشد و در عین حال که موضوع آن تکراری نیست، در صورت استفاده از منابع دیگران، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن درج شده است. همچنین موارد زیر را نیز تعهد می‌کنم:

- ۱- برای انتشار تمام یا قسمتی از داده‌ها یا دستاوردهای پایان‌نامه خود در مجامع و رسانه‌های علمی اعم از همایش‌ها و مجلات داخلی و خارجی به صورت مقاله، کتاب، ثبت اختراع و .... به صورت مکتوب یا غیرمکتوب، با کسب مجوز از دانشگاه شهید باهنر کرمان و استاد(ان) راهنما اقدام نمایم.
- ۲- از درج اسامی افراد خارج از کمیته پایان‌نامه در جمع نویسندگان مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه، بدون مجوز استاد(ان) راهنما اجتناب نمایم و اسامی افراد کمیته پایان‌نامه را در جمع نویسندگان مقاله درج نمایم.
- ۳- از درج نشانی یا وابستگی کاری (affiliation) نویسندگان سازمان‌های دیگر (غیر از دانشگاه شهید باهنر کرمان) در مقاله‌های مستخرج از پایان‌نامه بدون تأیید استاد(ان) راهنما اجتناب نمایم
- ۴- کلیه ضوابط و اصول اخلاقی مربوط به استفاده از موجودات زنده یا بافت‌های آنها را برای انجام پایان‌نامه رعایت نمایم.
- ۵- در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه شهید باهنر کرمان از درجه اعتبار ساقط و اینجانب هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر (مقالات مستخرج، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری، متعلق به دانشگاه شهید باهنر کرمان است و بدون اخذ اجازه کتبی از دانشگاه قابل واگذاری به شخص ثالث نیست. همچنین استفاده از اطلاعات و نتایج این پایان‌نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی باشد. چنانچه مبادرت به عملی خلاف این تعهدنامه محرز گردد، دانشگاه شهید باهنر کرمان در هر زمان و به هر نحو مقتضی حق هرگونه اقدام قانونی را در استیفای حقوق خود دارد.

نام و نام خانوادگی دانشجو فریبا جعفری محمد آبادی

امضا و تاریخ:

^۱تنها آدرس مورد قبول برای دانشگاه به این صورت می‌باشد:

Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

نام و آدرس واحدهای دانشگاه در تولیدات علمی محققان دانشگاه به تشخیص بخش و دانشکده به شرح زیر می باشد:

Department of Islamic Studies and Law, Faculty of Law Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran.

آدرس صحیح جهت درج در مقالات و سایر تولیدات علمی فارسی:

گروه (بخش) حقوق ، دانشکده حقوق و الهیات، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

تقدیم به:

پدر بزرگوار، مادر مهربان

و همسر فداکارم

آن سه فرشته ای که از خواسته هایشان گذشتند، سختی ها را به جان خریدند و خود را

سپر بلای مشکلات و ناملايمات کردند تا من به جایگاهی که اکنون در آن ایستاده ام برسم .

تشکر و قدردانی:

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حقّ او را گزاردن نتوانند و سلام و درود بر محمّد و خاندان پاک او، طاهران معصوم و آنان که وجودمان وامدار وجودشان است.

بدون شک جایگاه و منزلت معلّم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی‌شائبه او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگارم.

اما از آنجا که تجلیل از معلّم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تأمین می‌کند و سلامت امانت‌هایی را که به دستش سپرده‌اند، تضمین؛ برحسب وظیفه و از باب «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»، از پدر و مادر عزیزم... این دو معلّم بزرگواری که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عفو کشیده و کریمانه از کنار غفلت‌هایم گذشته‌اند و در تمام عرصه‌های زندگی، یار و یابوری بی‌چشم‌داشت برای من بوده‌اند و از استاد با کمالات و شایسته، جناب آقای **دکتر محمد رضا امیر محمدی** که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ نمودند و زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفتند؛ از استاد صبور و با تقوا، **دکتر علی رفیعی مقدم** که زحمت مشاوره این پایان‌نامه را در حالی متقبّل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی‌رسید، کمال تشکر و قدردانی رادارم.

باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

چکیده:

مسئله ای جدید که امروزه به عنوان یک پرسش ذهن بسیاری از حقوقدانان و فقها را به خود مشغول داشته است، مسئله وقف از سوی اشخاص حقوقی است، اینکه آیا وجود اعتباری شخص حقوقی این امکان را دارد که اموال خود را وقف کند یا خیر؟ با توجه به تاکید اسلام برای انجام عمل صالح و کسب رضایت خداوند و همچنین نیاز بشر برای جاودانه ماندن نام و اموال وی، در این پژوهش به دنبال راهی برای کسب جواز این عمل خدا پسندانه از سوی اشخاص حقوقی می باشیم.

اطلاق ادله ای که به عنوان منبع اعتبار وقف وجود دارد همانند آیات قران و دلیل عقلی، سبب شده که ما این دلایل را به عنوان منبع اعتبار وقف شخص حقوقی نیز بیان کنیم، تنها ادله ای که نمی شود برای وقف شخص حقوقی در نظر گرفت؛ اجماع می باشد، در پاسخ به این ادعا که اجماعی برای صحت وقف از سوی اشخاص حقوقی وجود ندارد، گفته می شود که این عدم وجود به دلیل جدید بودن مسئله وقف از سوی اشخاص حقوقی می باشد. با نگاه به قانون مصوب کشورمان در باب وقف و شخص حقوقی، قانونی را مخالف این عمل خدا پسندانه نمی بینیم و با توجه به اختیارات شخص حقوقی این عمل را برای وی مجاز میدانیم چرا که قانونگذار شخص حقوقی را تنها از اعمالی که بالطبع مختص انسان می باشد منع می کند. مهم ترین و اصلی ترین نکته ای که در وقف از سوی اشخاص حقوقی باید در نظر گرفته شود، مسئله ذکر انجام عمل وقف در اساسنامه می باشد، در واقع اگر شخص حقوقی واجد تمام شرایط وقف باشد، اما این عمل را در اساسنامه ذکر نکرده باشد مدیران شخصیت حقوقی برای انجام این عمل اهلیت لازم را نخواهند داشت. هر شخص حقوقی که تشکیل می شود در صورتی که تشکیل دهندگان آن تمایل به ماندگاری نام و سرمایه شخص حقوقی می باشند باید از همان ابتدا در مورد این مسئله توافق داشته باشند چرا که در این مسئله نمی توان از اکثریت آراء استفاده کرد، بلکه باید همه ی اعضا بدین عمل خدا پسندانه رضایت داشته باشند.

واژگان کلیدی: وقف. شخص حقوقی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه .....
۵.....	فصل اول : .....
۵.....	مبنا و منبع اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی .....
۶.....	مبحث اول : مبنای اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی .....
۶.....	گفتار اول : مبنای اعتبار وقف با نگاه به آیات قرآن کریم .....
۸.....	گفتار دوم : مبنای عقلی وقف از سوی اشخاص حقوقی .....
۹.....	گفتار سوم : ماهیت وقف .....
۱۵.....	برآیند عقد یا ایقاع بودن وقف شخص حقوقی .....
۱۹.....	برآیند لزوم یا عدم لزوم قصد قربت در وقف .....
۲۰.....	مبحث دوم : منبع اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی .....
۲۰.....	گفتار اول : منابع فقهی اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی .....
۲۶.....	گفتار دوم : منابع قانونی اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی .....
۲۷.....	مبحث سوم : بررسی حقوق اشخاص حقوقی .....
۲۸.....	گفتار اول : نام مستقل .....
۲۹.....	گفتار دوم : اقامتگاه مخصوص .....
۲۹.....	گفتار سوم : تابعیت مستقل .....
۲۹.....	گفتار چهارم : اموال مخصوص به خود .....
۳۰.....	گفتار پنجم : حقوق و تعهدات مستقل .....

۳۴.....	مبحث چهارم : دلایل مخالفان و موافقان وقف از سوی اشخاص حقوقی
۳۵.....	گفتار اول : دلایل مخالفان وقف از سوی اشخاص حقوقی
۳۸.....	گفتار دوم : دلایل موافقان وقف از سوی اشخاص حقوقی
۳۹.....	برآیند :
۴۰.....	فصل دوم :
۴۰.....	شرایط وقف از سوی اشخاص حقوقی
۴۱.....	مبحث اول : شرایط عمومی وقف از سوی اشخاص حقوقی
۴۱.....	گفتار اول : شرایط مربوط به صیغه عقد وقف
۴۶.....	گفتار دوم : شرایط مربوط به موقوف علیه یا موقوف علیهم
۴۸.....	گفتار سوم : شرایط مال موقوف
۵۲.....	مبحث دوم : شرایط اختصاصی وقف از سوی اشخاص حقوقی
۵۲.....	گفتار اول : اهلیت
۵۴.....	گفتار دوم : مالک بودن واقف
۵۹.....	گفتار سوم : مشروع بودن جهت وقف
۶۳.....	نتیجه گیری:
۶۶.....	منابع و مآخذ

مقدمه

میل به جاودانگی و نیکوکاری در سرشت بشر به صورت خدادادی نهفته میباشد. یکی از اموری که تا حدودی پاسخگوی این خواسته درونی انسان است یادگاری ماندگار و صدقه ای جاریه به نام وقف است که در تمدن های کهن ریشه دارد. این آیین کهن با ظهور اسلام رونقی دیگر یافت و با اثر پذیری از جهان بینی اسلامی به صورتی استوار به جریان خود ادامه داد، امروزه شاهد نتایج ارزنده این عمل خدایسندانه در جهان اسلام می باشیم.

پیشرفتهای بشری در هر زمان و مکانی سبب شده که قوانین جدیدی به سلسله مقررات هر کشوری افزوده و در طول زمان این قوانین به دلیل جدید بودنشان دست خوش تغییراتی هر چند جزئی شوند. یکی از این پیشرفتهای پذیرش پدیده ای به نام شخصیت حقوقی می باشد؛ دسته ای از افراد که دارای منافع و فعالیت مشترک هستند یا پاره ای از اموال که به هدف خاصی اختصاص داده شده اند. قانون گذار ما نه تنها از منافع افراد بلکه منافع این اشخاص را که برای وصول به هدفهای مشترک تشکیل می شوند، مورد حمایت قرار می دهد. برای اینکه این گروهها بتوانند به اهداف مشروع خود برسند باید طرف حق و تکلیف واقع شوند و برای آنها شخصیت متمایز از اعضایشان قائل شد. ماده ۵۵۸ قانون تجارت ما برای این اشخاص، حقوقی همانند اشخاص حقیقی برشمرده است. اهلیت تمتع این اشخاص تابع اصل تخصص می باشد در واقع اهلیت آنان محدود به حدود اساسنامه شان است. اهلیت استیفا هم از طریق نمایندگان شان اعمال میشود و مبنای پذیرفته شدن وضعیت حقوقی این اشخاص نسبت به شخص حقوقی نمایندگی ارگانیک می باشد. از آنجا که اشخاص حقوقی هم همانند اشخاص حقیقی می توانند مالک اموالی باشند بحث از جواز تصرف در این اموال توسط مدیران مسئله ای بسیار مهم و مورد اختلاف می باشد. یکی از مسائلی که جدیداً مطرح و مورد پرسش بسیاری از فقها و حقوقدانان جامعه می باشد مسئله وقف از سوی اشخاص حقوقی است، اینکه آیا وجود اعتباری شخصیت حقوقی می تواند اموال متعلق به خود را وقف کند یا خیر؟

وقف نه تنها ضرورت جامعه اسلامی بلکه پاسخگوی نیاز درونی انسان نیز می باشد. وقف شخص حقیقی از حیث فراهم بودن شرط مالکیت واقف با مانعی روبه رو نیست، در کنار شخص حقیقی شمار اشخاص حقوقی

با اهداف و کارکردهای مختلف در جامعه امروزی روبه افزایش می باشد برخی از این اشخاص اموالی دارند که قصد وقف آن اموال را دارند، از آنجا که مقررات وقف راجع به این اشخاص روشن نیست و تحقیق جامعی صورت نگرفته، تعیین مبانی اعتبار و شرایط وقف از سوی این اشخاص دارای آثار مهم قانونی و اجتماعی می باشد. اما با توجه به تمایز اموال شخص حقوقی از اموال مدیران در این تحقیق به دنبال بررسی موارد زیر می باشیم.

۱- آیا اشخاص حقوقی می توانند اموالی را وقف کنند یا خیر؟

۲- مبنا و منبع اعتبار وقف از سوی این اشخاص چیست؟

۳- شرایط وقف از سوی این اشخاص چیست؟

در مورد وقف از سوی اشخاص حقوقی ما با دو دسته از آرا مواجه می باشیم. یک طرف کسانی که مخالف و طرف دیگر موافقان این عمل حقوقی می باشند.

مخالفان این عمل به دلایلی همچون محدودیت اختیارات مدیران، خروج وقف از موضوع شخص حقوقی و مغایرت وقف با فلسفه وجودی اشخاص حقوقی حقوق انتفاعی تمسک می کنند.

اما موافقان به اطلاق ادله ای که در باب وقف وجود دارد و ماده ۵۵۸ قانون تجارت استناد می کنند که در آن شخص حقوقی تنها از حقوقی که بالطبع مختص انسان می باشد منع شده است و معتقدند که دلایل مخالفان در این امر محکم نمی باشد.

همانگونه که وقف از سوی اشخاص حقیقی نیازمند مبنا و منبع اعتبار می باشد وقف از سوی اشخاص حقوقی هم نیاز به مبنا و منبع اعتبار خواهد داشت، موافقان وقف از سوی اشخاص حقوقی معتقدند که همان مبنا و منبعی که برای وقف از سوی شخص حقیقی بیان می شود برای شخص حقوقی هم ملاک عمل می باشد و تفاوتی از این جهت وجود نخواهد داشت مگر در مورد اجماع علما و فقها که به عنوان یکی از منابع اعتبار وقف شخص حقیقی استفاده می شود، که این اجماع در مورد شخص حقوقی به عنوان منبع اعتبار آن وجود ندارد، و دلیل این عدم وجود جدید بودن مسئله وقف از سوی اشخاص حقوقی می باشد.

وقف از سوی شخص حقوقی نیازمند شرایط خاص خود می باشد. شخص حقوقی حقوق عمومی به دلیل اینکه مالک نمی باشد امکان وقف را نخواهد داشت چرا که اموال شخص حقوقی حقوق عمومی متعلق به مردم است و وقف این اموال به دلیل نداشتن شرط مالکیت نادرست می باشد. یکی از اولین و مهم ترین شرایط اختصاصی وقف از سوی اشخاص حقوقی شرط اهلیت این اشخاص می باشد. هر شخص حقوقی توان انجام عمل وقف را نخواهد داشت تنها شخص حقوقی که در اساسنامه خود امکان وقف را پیش بینی نموده باشد، مدیران آن شخصیت حقوقی اجازه خواهند داشت که اموال آن شخصیت را وقف نمایند. علاوه بر اهلیت، مشروع بودن جهت وقف نیز یکی از شرایط اختصاصی وقف از سوی اشخاص حقوقی می باشد. شخص حقوقی که به دلیل فرار از مالیات اموال خود را وقف می کند وقفش صحیح نمی باشد. سایر شرایطی که در وقف از سوی شخص حقیقی مربوط به واقف، موقوف علیه و عین موقوفه وجود دارد در مورد وقف از سوی شخص حقوقی باید عینا رعایت شوند تا وقف از سوی شخص حقوقی از شرایط صحت وقف برخوردار باشد.

در مورد مسئله وقف از سوی اشخاص حقوقی تاکنون در هیچ کتاب حقوقی یا فقهی بحث نشده و علت این عدم بیان جدید بودن این مسئله می باشد. در مورد این موضوع تنها مقاله ای با موضوع وقف از سوی مدیران و پایان نامه ای تحت عنوان بررسی فقهی و حقوقی وقف از سوی و بر اشخاص حقوقی نوشته شده است.

در مقاله وقف از سوی مدیران، نویسندگان آن معتقدند که به دلیل تمایز اموال مدیران از اموال شخص حقوقی و همچنین اینکه وقف اموال شخص حقوقی با هدف این اشخاص که کسب سود و منفعت است متغایر می باشد، مدیران شخص حقوقی اجازه وقف نخواهند داشت.

در پایان نامه وقف از سوی و بر اشخاص حقوقی نویسنده معتقد است که با توجه به اطلاق ادله وقف و ماده ۵۵۸ قانون تجارت و همچنین وجود اشخاص حقوقی با اختیارات وسیع همچون امام و ولی فقیه اشخاص حقوقی امکان وقف اموال خود را خواهند داشت.

در این تحقیق تلاش شده است که ابتدا مبنا و منبع اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی را بررسی و سپس به بیان حقوق اشخاص حقوقی پرداخته و بعد هم با بررسی دلایل موافقان و مخالفان وقف از سوی اشخاص حقوقی نتیجه گیری مختصری در مورد جواز وقف از سوی اشخاص حقوقی داشته باشیم. در فصل دوم شرایط وقف

از سوی اشخاص حقوقی را در دو مبحث تحت عنوان شرایط عمومی وقف از سوی اشخاص حقوقی و شرایط اختصاصی وقف از سوی اشخاص حقوقی را بیان می کنیم .

فصل اول :

مبنا و منبع اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی

در این فصل به بیان مبنا و منبع اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی می پردازیم . این فصل متشکل از چهار مبحث می باشد . در مبحث اول مبنای اعتبار وقف و در مبحث دوم منبع اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی را بیان می کنیم . در مبحث سوم به بررسی حقوق اشخاص حقوقی می پردازیم و در مبحث چهارم دلایل مخالفان و موافقان وقف از سوی اشخاص حقوقی را بیان می کنیم .

مبحث اول : مبنای اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی

صحبت از مبنای اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی نیازمند بیان مبنای اعتبار وقف به صورت کلی و جامع می باشد تا مبنای اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی مشخص شود .

این مبحث شامل سه گفتار می باشد . در گفتار اول مبنای قرآنی و در گفتار دوم مبنای عقلی اعتبار وقف از سوی اشخاص حقوقی را بیان می کنیم و سپس در گفتار سوم به بررسی ماهیت وقف می پردازیم .

گفتار اول : مبنای اعتبار وقف با نگاه به آیات قرآن کریم

در بحث مبنای وقف در قرآن کریم ، دسته ای از آیات، ناظر به جهان بینی انسان مؤمن و مبین مبنای عام رویکرد است، یا تشویق و یا تحذیر در پی آمد ترک وقف می باشد، مانند این دسته از آیات که حیات جاودان عالم دیگری است و هرچه انسان از لذت ها و کامروایی های ابدی و دائمی و بدون کمبود می خواهد، باید در عالمی دیگر جستجو کند و بداند که تمام کامروایی ها در این دنیا سرانجامی دارد و در پی آن جهانی دیگر آغاز می شود و این حیات پس از مرگ است که جاودان است . مانند آیه شصت سوره قصص^۱ : دنیا چیزی جز لُهو و بازی نیست ، آیه چهل و پنج سوره عنکبوت^۲ : دنیا نباید شما را بازی دهد و از یاد خدا غافل سازد ، آیه نه سوره منافقون^۳ : ای مومنان ، اموال و فرزندان ، شما را از یاد خدا غافل نکند ، هر کس چنین کند زیانکار است . یا در جایی که انسان نه درست از این جهان بهره برد و نه عملی و کاری که برای آن سرا داشته باشد ، آیه یازده

۱- وَ مَا أَوْتَيْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ زِينَتِهَا وَ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقَى أَ فَلَا تَعْقِلُونَ

۲- وَ مَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لُهْوٌ وَ لَعِبٌ وَ إِنْ الدَّارُ الْآخِرَةُ لَهِيَ الْحَيَاةُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

۳- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كَا تَلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَ كَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

سوره حج^۱ در این بخش از آیات، جهت دنیا و علاقه افراطی به اموال و فرزندان و دنیا دوستی (به عنوان دو سنبل عمده داراییهای دنیوی) نفی گردیده است. یا چیزهایی که مانع به وقف می شود و از آفاتی یاد شده است که می توان بدان در تربیت قرآنی اشاره کرد، مانند: اسراف و تبذیر، اتراف و...، که این زیاده روی (اسراف) و بیهوده خرجی (تبذیر) و عیش و نوش و خوشگذرانی (اتراف) ناپسند بوده، چنانکه در قرآن کریم سوره انعام آیه ۱۴۱^۲ و سوره اسراء آیه ۲۷^۳. یا مطالبی در جهت گرایش به وقف فراهم می سازد، مانند اعتقاد به عالم آخرت، چنین مبانی در رشد و گسترش وقف تأثیر به سزایی دارد. از دیگر آیاتی که به عنوان مبنای قرآنی وقف میتوان اشاره کرد انجام کارهای عام المنفعه و نهادینه کردن روحیه همدلی و همکاری و تشویق به تعاون و کمک به دیگران است. سوره مائده آیه ۴۲: و در نیکوکاری و پرهیزگاری با یکدیگر همکاری کنید، و در گناه و تعدی دستیار هم نشوید، و از خدا پروا کنید که خدا سخت کیفر می دهد. در آغاز در آیه ای می گوید که اگر از آنچه خدا به آنان روزی داده، انفاق کنند، چه زیانی برایشان دارد، سوره نساء آیه ۳۹ بعد می گوید: در حقیقت خدا هم وزن ذره ای ستم نمی کند و اگر این ذره، کار نیکی باشد، دوچندان می کند و از نزد خویش پاداشی بزرگ می بخشد (نساء/۴۰)^۷.

اگرچه آنچه که بیان شد در ظاهر تنها مبنای وقف از سوی اشخاص حقیقی می باشد، اما برترین معجزه پیامبر اکرم (ص) کتابی برای همه زمانها و قابلیت انطباق با هر مسئله جدیدی را دارد. دلیلی بر عدم انطباق این آیات با مبنای وقف از سوی اشخاص حقوقی وجود ندارد، و کار ما انسان ها همواره باید به صورتی باشد که راه را برای انجام عمل خیر هموار کرد و از سنگ اندازی در راه انجام ثواب دست برداشت و بلکه پیوسته به دنبال

۱- خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِي

۲- اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ

۳- «اِنَّ الْمُبْذِرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيْطٰنِيْنَ

۴- تَعَاوَنُوْا عَلٰى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَ لَا تَعَاوَنُوْا عَلٰى الْاِثْمِ وَ الْعُدُوَانِ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ

۵- و ماذا عليهم لو امنوا بالله و اليوم الآخر و انفقوا مما رزقهم الله و كان الله بهم عليما

۶- اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَ اِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضَاعِفْهَا وَ يُوْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا عَظِيْمًا

۷- ایازی، محمد علی. گستره مبانی وقف در قرآن کریم.

توجیه ، دلیل یا نشانه ای برای قرار گرفتن در راه خدا داشته باشیم ، بنابراین ما از این آیات قرآنی برای مبنای قرآنی وقف از سوی اشخاص حقوقی استفاده می کنیم ، و با نشان دادن این دسته از آیات به اشخاص حقوقی پیوسته متذکر می شویم که راه برای جاودانه ماندن اموال و سرمایه وجود دارد تنها لازم است که شرایط وقف در شخصیت حقوقی پدیدار باشد ، تا بتواند قدم در این مسیر الهی بگذارد و علاوه بر اینکه نام و سرمایه اش جاودان بماند رضایت و خشنودی خداوند را کسب نمایند .

گفتار دوم : مبنای عقلی وقف از سوی اشخاص حقوقی

سنت وقف از مصادیق بارز احسان و خیرخواهی است که انسان در نتیجه تعالیم انبیای الهی آن را از گذشته های بسیار دور تاریخ به وجود آورده و در صحنه حیات انسانی به صورت پدیده ای اجتماعی برای همه نسل ها به ودیعت نهاده است . وقف از حسنات موکد دینی و در زمره اعمال صالح باقیه است و از نظر اخلاقی ، بارزترین تجلی روحیه تعاون اجتماعی است . وقف تأسیسی اجتماعی است که از وارستگی و آزادگی و علو طبع واقف خود حکایت می کند و به عمل خیر واقف ، مهر ابدیت و جاودانگی می زند . وقف عملی است باقی و صالح ، و انفاقی است عاری از منت ، و احسانی است خالی از اذیت و به دور از تحقیر دیگران ، و صدقه ای است دائمی ، مستمر بدون ریا و وامی است بدون اضطراب از بازپرداخت آن و تعدیل ثروتی است با رضا و رغبت ، بدون اکراه و اجبار و در طلب رضایت خداوند متعال . وقف از کثر اموال و تکاثر و بروز اختلاف فاحش طبقاتی به نحو موثر جلوگیری می کند ^۱

بشر تابع هر دین و آیینی که باشند فطرتاً علاقه مند است : اولاً خودشان ، ثانیاً نامشان و ثالثاً اموالشان جاودان بماند . با توجه به آنکه برای بشر مسلم شده خود جسمی و فیزیکی او جاودان نمی ماند ، سعی و تلاش می کند که نام و اموال او جاودان بماند و بی تردید بهترین وسیله برای جاودان ماندن نام و اموال ، وقف است . بشری که معتقد است ؛ روحش جاودان است ، مایل است که نام و ثروتش نیز جاودان بماند . ثروتی که انسان در طول زندگی خود با هزاران رنج و زحمت بدست آورده و بعد برای نگهداری آن یک عمر سعی و تلاش کرده تا از دستبرد دیگران در امان بماند ، به تجربه ثابت شده ، پس از مرگش به وسیله فرزندان بی نیاز ، یا سایر ارث بران

^۱ - پایگاه اطلاع رسانی سازمان اوقاف و امور خیریه . وقف چیست .

(برادران و خواهران و...) و یا اگر وارثی نداشته باشد، به وسیله حکومت وقت، تصرف و در مدت کمی نیست و نابود می شود، لذا آدمی به فکر و اندیشه فرو رفته، که چه کند تا نام و اموال و ثروتش همانند روحش جاودان بماند. به بیان دیگر چه کند و چه چاره ای بیندیشد که اصل اموال او که با زحمت زیاد بدست آورده پس از مرگ او نیز باقی بماند، در عین حال فرزندان و بستگان و جامعه بشری از منافع آن اموال بهره مند شوند، همانند درختی که اصل آن ثابت و شاخه ها و میوه های آن به آسمان رفته و مورد استفاده قرار می گیرد^۱.

حال که بشر به این نیاز خود پاسخ داده است نوبت به شخص حقوقی می رسد، شخص حقوقی هم مانند انسان می باشد طبیعتاً پیشرفتی که بشر امروز دارد بشر صدسال پیش نداشته است، شخص حقوقی هم اکنون در پی طی کردن مراحل تکامل و پیشرفت شخصیت خود می باشد، و انسان متمدن امروز قطعاً ظرفیت پذیرش توانایی های شخص حقوقی را دارد، امروز نمی توان جلوی شخص حقوقی ایستاد و اجازه نداد که مانند شخص حقیقی اموالش را وقف در راه خدا کند، بلکه باید دنبال ایجاد شرایط لازم و کافی برای شخص حقوقی بود و به او اجازه انجام عمل خداپسندانه را داد. پس از نظر عقل سلیم وقف شخص حقوقی اشکالی ندارد، شخص حقوقی هم وقف می کند تا رضایت الهی را نصیب اعضای تشکیل دهنده خود کند، وقف می کند که تازمانی که ثمرات و اثرات وقفش آشکار است زنده باشد و زنده بماند اما شرایطی را لازم دارد که شخص حقوقی این اجازه را داشته باشد و قطعاً بدون احراز این شرایط امکان وقف شخص حقوقی میسر نیست.

گفتار سوم: ماهیت وقف

بررسی ماهیت وقف بحث از عقد یا ایقاع بودن وقف و لزوم قصد قربت و یا عدم لزوم قصد قربت در وقف می باشد. در این گفتار ابتدا به این مساله پرداخته می شود که وقف شخص حقوقی عقد است یا ایقاع و سپس به بحث لزوم یا عدم لزوم قصد قربت در وقف می پردازیم.

الف: عقد یا ایقاع بودن وقف

۱- رزم آیین، ابولفضل. چرا و چگونه وقف کنیم. نشریه روشنان. شماره ۱۱.

یکی از مسائلی که در مورد ماهیت وقف مطرح می شود بحث عقد یا ایقاع بودن وقف است؟ عقد عملی است که میان دو طرف از روی قصد و رضا به منظور ایجاد یک رابطه اعتباری انجام می گیرد و آن دو طرف قصد و رضای خود را با لفظ، نوشته یا اشاره و امثال آن ابراز دارند که یک طرف را موجب و طرف دیگر را قابل گویند. ایقاع به منظور ایجاد و یا سلب یک رابطه اعتباری میان دو طرف صورت می گیرد؛ اما با قصد و رضایت یک طرف، و قصد و رضای طرف دیگر لازم نیست^۱.

روابط اعتباری میان افراد حقیقی و حقوقی به یکی از این دو صورت است و هر عملی که به منظور ایجاد روابط حقوقی افراد ایجاد شود باید در شمول یکی از دو عنوان عقد یا ایقاع قرار گیرد و به همین جهت در مورد وصیت و وقف این موضوع بررسی می شود که از عقود هستند یا ایقاعات؟ برای رسیدن به یک نظر قطعی در مورد وقف و اینکه حقیقت آن از نظر عقد یا ایقاع بودن چیست باید چند نکته روشن شود؛ یکی اینکه امر اعتباری چیست؟ دیگر اینکه تقسیم روابط اعتباری به دو قسم عقد و ایقاع روی چه مبنایی است؟ به حکم عقل است یا شرع یا هیچکدام بلکه به حصر جعلی است نه واقعی^۲؟

در مورد نکته اول باید گفت امر اعتباری مقابل امر حقیقی است و به تعبیر روشن تر امور حقیقی هم مابازاء دارند و هم منشاء انتزاع و امور اعتباری منشاء انتزاع دارند، ولی مابازاء ندارند. در اینکه وقف امری اعتباری است که منشاء اعتبار آن شرع یا قانون است تردید نیست. نکته دیگر اینکه، اعیان معوضه حتما دارای مالک هستند، زیرا مملوک بدون مالک ممکن نیست. اشاره به این نکته مهم لازم است که اصولا تقسیم روابط اعتباری به عقد و ایقاع و حصر این امور در این دو نوع به نظر تمام نیست و هیچ مانعی ندارد که یک امر اعتباری

۱- موسوی بهبهانی، علی. ملاحظاتی پیرامون وقف از نظر فقه و قانون مدنی. میراث جاویدان

۲- بشیری، عباس؛ پور رحیم، مریم؛ زمانی، جمشید؛ رجایی، بهزاد و باقری، سعید. حقوق کاربردی وقف و اراضی موقوفه. ص ۳۷.